

УДК 37.04 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209687>

Василь ЯГУПОВ,

orcid.org/0000-0002-8956-3170

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
(Київ, Україна) yagupow1957@gmail.com*

Ксенія ЄРГІДЗЕЙ,

orcid.org/0000-0003-4634-133X

*здобувач, начальник науково-дослідної лабораторії
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
(Київ, Україна) ergidzey@ukr.net*

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ВІЙСЬКОВИХ ЛІЦЕЇВ

У статті представлена модель військово-професійної орієнтації юнаків військових ліцеїв, яка має структурно-функціональний характер, тобто відображає компоненти, що забезпечує, перебуваючи в певних зв'язках і відносинах, появу системної властивості – підтримувати обґрунтований вибір військової професії, а також включає основні функції технологічного та управлінського циклів. Модель має прогностичний аспект, що пов'язує інформаційний образ теперішнього з теоретичним образом майбутнього. Охарактеризовано її компоненти, зв'язки між ними, показана її функціональна сторона. Структура моделі об'єднує такі компоненти, а також їх внутрішні і зовнішні зв'язки: цільовий – відображає загальну мету, для досягнення якої ведеться військово-професійна орієнтація ліцеїстів; змістовий – містить усе те, що становить поняття «зміст загальноосвітньої» та «загальновійськової» підготовки, які становлять когнітивну основу вибору військової професії, тобто система знань, яка формує їх світогляд, у тому числі і військовий, набуття первинного загальновійськового досвіду, підготовку до суспільного життя і до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності; суб'єктний; організаційно-процесуальний – організація практичної виховної роботи взагалі та військового виховання, зокрема, ресурсний – відображає склад і стан, способи накопичення, розподілу та обліку, порядок використання внутрішнього і зовнішнього ресурсу військово-професійної орієнтації, необхідного для психолого-педагогічного забезпечення обґрунтованого вибору вихованцями військової професії; оцінно-результативний – відображає діапазон планованих результатів військово-професійної орієнтації ліцеїстів. Функціональна сторона моделі розкриває функції, які виконують її компоненти: цілеутворення, планування, регулювання, організації, коригування, контрольньо-оцінна. Модель реалізовувалась поетапно, результатом стала сформована готовність ліцеїстів успішно скласти конкурсні іспити до вищого військового навчального закладу та вибору подальшої військової професії та спеціальності.

Ключові слова: модель, структура, компоненти, функції, військово-професійна орієнтація, ліцеїст.

Vasyl YAGUPOV,

orcid.org/0000-0002-8956-3170

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Physical Education, Special Physical Training and Sports
The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy
(Kyiv, Ukraine) yagupow1957@gmail.com*

Kseniia YERHIDZEI,

orcid.org/0000-0003-4634-133X

*Applicant, Head of Research Laboratory
The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy
(Kyiv, Ukraine) ergidzey@ukr.net*

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF MILITARY-PROFESSIONAL ORIENTATION OF PUPILS OF MILITARY LYCEUM

The article presents the model of military-professional orientation of young men of military colleges, which has structural and functional in nature, that is reflected components, that provides, being in certain connections and relations, the emergence of system properties is to support an informed choice of the military profession, and includes the basic functions of technology and management cycles. The model has a predictive aspect, which links the information of the

present image with the theoretical image of the future. Describes its components, connections between them, shows its functional side. The structure of the model combines the target – reflects a common goal, to achieve that is military-vocational orientation of high school students; informative – contains all that is the concept of “content in General” and “combined arms” training, which constitute a cognitive basis for the selection of the military profession, that is, a system of knowledge that forms their worldview, including the military, to acquire basic military experience, preparation for public life and to make a conscious choice of the future professional activity; subject; organizational and procedural – the organization of practical educational work in General and military education, in particular; resource and reflects the composition and condition, methods of accumulation, distribution and metering, the use of internal and external resources of the military-professional orientation needed for the psycho-pedagogical support informed choice by pupils of the military profession; productive – reflects the range of expected results of military-vocational orientation of Lyceum – components and their internal and external communication. The functional side of the model reveals the functions performed by its components: celebratory, planning, regulation, organization, alignment, monitoring and evaluation. The model was implemented in stages, the result is formed by the willingness of the students to pass competitive examinations in the higher military educational institutions and the military profession and specialty.

Key words: model, structure, components, functions, military-professional orientation, student.

Постановка проблеми. Події останніх років підтвердили, що соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей справили негативний вплив на суспільну свідомість більшості соціальних груп населення країни, в тому числі і на допризовну молодь. У суспільній свідомості юнаків набули широкого поширення байдужість, егоїзм, індивідуалізм, невмотивована агресивність, зневажливе ставлення до держави та її Збройних сил. Розмитість понять «борг», «честь», «Вітчизна» внесли свій негативний внесок у морально-психологічний стан і настанови допризовної молоді з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Історичний досвід переконливо свідчить, що без підтримки бойового потенціалу, бойової та мобілізаційної готовності, формування почуття вірності і відданості своїй Вітчизні не може бути повноцінної держави, здатної гідно забезпечувати захист незалежності, територіальної цілісності та суверенітету держави. Однією з умов успішного функціонування будь-якої держави є міцне та стабільне суспільство, здатне забезпечувати національну безпеку. У зв'язку з цим педагогічне моделювання військово-професійної орієнтації підростаючого покоління, особливо в закладах спеціалізованої середньої освіти військового профілю, як одна з найважливіших і пріоритетних цілей державної політики, представляється нині об'єктивною необхідністю, а в педагогічному аспекті – актуальною і в теоретичному, і в прикладному аспектах.

Аналіз досліджень. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, ми натрапили на різні варіанти моделей у наукових роботах. Проблемою моделювання займалися такі науковці, як Л. Даниленко, В. Загвизинський, А. Коротяєв, Н. Островерхова та В. Пикельна, С. Фаренік, В. Ясвін. Проблему розроблення моделі професійної підготовки фахівців у працях досліджують Г. Атанов, Т. Бахтеєва, І. Бех, О. Волосовець, В. Кудіна,

М. Лазарев, Є. Лодатков, В. Лісовий, В. Москаленко, Л. Пуховська, Т. Хатчінсон та інші.

У вітчизняній професійній педагогіці проблема педагогічного моделювання відображена в наукових роботах багатьох дослідників, зокрема М. Анісімова, М. Лазарева, Є. Лодатка, О. Мещанінова, В. Ягупова.

Проблема моделювання педагогічних систем стала предметом досліджень В. Афанасьєва, Т. Гуманюк, О. Дахіна, Н. Островерхової, Є. Лодатка, В. Міхеєва, І. Устінова, В. Штоффа, В. Ягупова та інших сучасних українських і зарубіжних дослідників. Проблемі моделювання об'єктів та явищ педагогічної дійсності присвячено праці В. Бикова, О. Дахіна, Є. Лодатка, в яких містяться обґрунтування закономірностей і принципів моделювання різноманітних педагогічних процесів і явищ. «Педагогічне моделювання дає змогу проектувати модель спеціаліста на основі його компетенцій, обґрунтувати модель професійної компетентності, а також створити модель її формування в процесі отримання професійної освіти» (Ягупов, 2013: 144).

Дослідженню проблеми професійної орієнтації допризовної молоді на військові професії присвячено роботи Н. Аксьонова, А. Афанасьєва, В. Артеменка, А. Борисовського, І. Глазунової, В. Ковальського, О. Комарова, С. Мотики, В. Микитюка, М. Нещадима, Л. Чернишова, В. Чудного. Проблема військово-професійної орієнтації досліджена в роботах О. Барабанщикова, А. Дмитрієва, М. Зубалія, Г. Ковалія, К. Лемківського, О. Литвина. Процеси моделювання професійної орієнтації школярів на військову службу досліджують О. Гончаренко, В. Івашковський, А. Назарчук та інші.

Метою статті є розроблення та обґрунтування структурно-функціональної моделі військово-професійної орієнтації вихованців закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю.

Виклад основного матеріалу. На нинішньому етапі розвитку військової освіти одним із важливих

завдань є моделювання військово-професійної орієнтації вихованців військових ліцеїв, яка буде відповідати сучасним умовам і забезпечуватиме обґрунтований вибір ліцеїстами майбутньої військової професії. Педагогічне моделювання – один із методів дослідження педагогічних явищ із позиції загальнонаукового системного підходу. Педагогічна модель (М. Анісімов, Є. Лодатко, В. Ягупов та ін.) являє собою спрощений аналог складного педагогічного явища, який із заданим ступенем точності відтворює його параметри і характеристики, пов'язані із завданнями конкретного дослідження.

Під моделлю (лат. *modulus* – міра, зразок) розуміється уявна або матеріально реалізована система, котра відображає, відтворює або імітує будову і дію якого-небудь об'єкта дослідження (природного чи соціального) та використовується для одержання нових знань про нього (Бусел, 2009: 683). Модель обов'язково має містити прогностичний аспект, що пов'яже інформаційний образ теперішнього з теоретичним образом майбутнього. У процесі пізнання модель заміщає об'єкт і сама стає об'єктом дослідження (Ягупов, 2000: 120).

У новітніх педагогічних дослідженнях доволі часто використовується моделювання для побудови такого зразка, який відтворював би структуру досліджуваного процесу не статично, а в динаміці, тобто виділяв би із багатства його властивостей і якостей значущі сторони, не порушуючи його цілісності. В Українському педагогічному словнику моделювання трактується як матеріальна й умовна імітація реальної педагогічної системи шляхом формування моделей, які створюють принципи організації та функціонування цієї системи (Гончаренко, 1997: 213).

Отже, модель військово-професійної орієнтації вихованців військового ліцею можна уявити як аналог педагогічної системи військово-професійної орієнтації, що відображає компоненти і зв'язки, найбільш суттєві для її вивчення, відтворення в системі загальної та професійної освіти, а також управління нею. Вагомість цієї моделі забезпечена тим, що в ній визначено такі аспекти:

– компоненти і зв'язки, що моделюються з максимальною точністю; до них варто зарахувати всі нові компоненти і внутрішні зв'язки педагогічної системи;

– компоненти і зв'язки – відбиваються з прилипливістю; ця група об'єднує наявні компоненти, а також зовнішні зв'язки та відносини педагогічної системи, які займають своє місце в технологічному та управлінському циклах;

– компоненти і зв'язки – не відбиваються в моделі, але існують у реальній педагогічній дійсності; до цієї групи зараховані ті компоненти і зв'язки в їх різноманітті, які можуть бути включені в модель у процесі управління військово-професійною орієнтацією вихованцями за необхідності.

Модель військово-професійної орієнтації юнаків військових ліцеїв має структурно-функціональний характер, тобто відображає компоненти, що забезпечують, перебуваючи в певних зв'язках і відносинах, появу системної властивості – підтримувати обґрунтований вибір військової професії, а також включає основні функції технологічного та управлінського циклів (рис. 1).

Структура моделі об'єднує цільовий, змістовий, суб'єктний, організаційно-процесуальний, ресурсний, оцінно-результативний компоненти, а також внутрішні і зовнішні зв'язки педагогічної системи формування військово-професійної орієнтації ліцеїстів.

Функціональна сторона моделі розкриває функції, які виконують її компоненти: цілеутворення, планування, регулювання, організації, коригування, контроль-оцінна функція.

Цільовий компонент моделі відображає загальну мету, для досягнення якої ведеться військово-професійна орієнтація ліцеїстів. В описі мети ґрунтуємося на тому, що з позиції системного підходу в педагогіці (В. Безпалько, І. Бех, А. Кузнєцова, І. Підласий, Л. Шевцова та ін.) вона переважно є системостворювальним компонентом і, як правило, відображає основну системну властивість. Так, В. Ягупов зазначає, що цільовий компонент забезпечує усвідомлення педагогами мети навчання, а також формує позитивне ставлення суб'єктів учіння до навчальної діяльності, майбутньої професійної діяльності взагалі та конкретного фаху зокрема (Ягупов, 2002: 226).

Визначаючи мету військово-професійної орієнтації вихованців ліцею, виходили з розуміння її сутності як ідеального образу бажаного результату, а також із вимог конструктивності, об'єктивності, досяжності та діагностичності сформульованих педагогічних цілей (Дубасенюк, 2012). За мету військово-професійної орієнтації в моделі вибраний обґрунтований вибір військової професії ліцеїстом, який розуміється нами як закономірний процес визначення суб'єктом для себе військово-професійної діяльності як оптимальної сфери особистісної та професійної самореалізації, а також прийняття на цій основі рішення про подальший вступ у ВВНЗ.

Мета військово-професійної орієнтації юнаків представлена через обґрунтований вибір

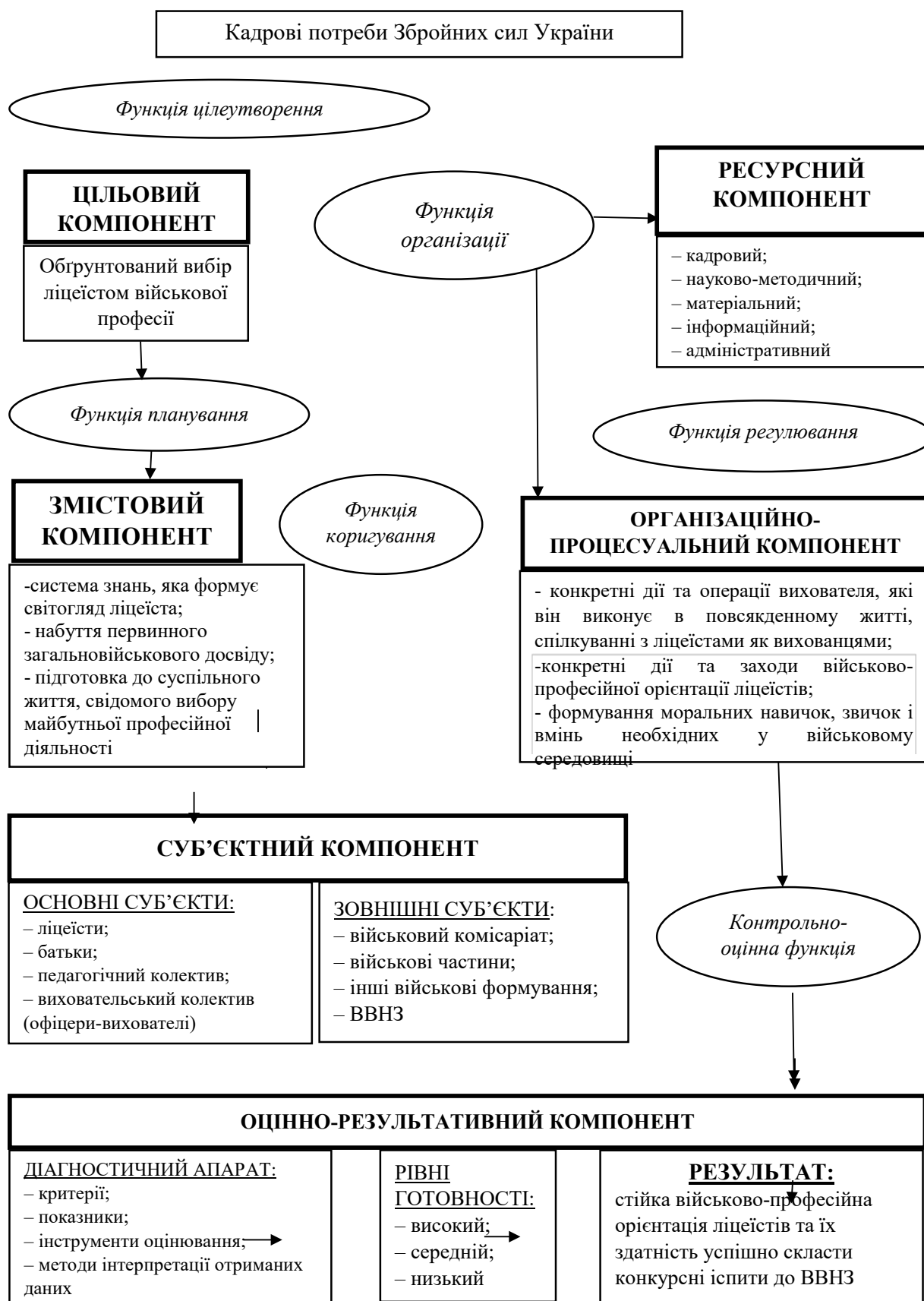

Рис. 1. Структурно-функціональна модель військово-професійної орієнтації вихованців військових ліцеїв

військової професії, яка відповідає їх свідомому професійному вибору. Зазначимо, що в подібних системах мета не може бути статичною, в цей момент вона визначається трьома провідними чинниками – зовнішніми зв'язками, укладеними в модель: потребами особистості в професійній соціалізації, завданнями виховання ліцеїстів, а також кадровими потребами Збройних сил.

Отже, цільовий компонент включає всю різноманітність цілей і завдань педагогічної діяльності: від загальної мети – всебічного і гармонійного розвитку особистості – до конкретного завдання – становлення військовим професіоналом.

Змістовий компонент містить усе те, що становить поняття «зміст загальноосвітньої» та «загальновійськової» підготовки, які становлять когнітивну основу вибору військової професії, тобто система знань, яка формує їх світогляд, у тому числі і військовий, набуття первинного загальновійськового досвіду, підготовку до суспільного життя і до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності. Нинішній зміст освіти як у загальноосвітній, так і професійній школі загалом передбачає освоєння учнями майже всіх основних видів діяльності.

Зміст загальної та військово-прикладної освіти має відповідати таким вимогам:

- забезпечення особистісного формування ліцеїстів у навчально-пізнавальній діяльності;
- забезпечення загальної та професійної підготовки ліцеїстів;
- урахування реальних можливостей освітнього процесу ліцеїв для формування військово-професійної орієнтації;
- забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення ліцеїстів;
- підготовка ліцеїстів як громадян України до майбутньої військово-професійної діяльності та формування активної життєвої позиції (Ягупов, 2002: 443).

Змістом **організаційно-процесуального компонента** є організація практичної виховної роботи взагалі та військового виховання зокрема. Цей компонент, один із головних складників виховного процесу, має три аспекти:

по-перше, конкретні дії та операції вихователя, які він виконує в повсякденному житті, спілкуванні з ліцеїстами як вихованцями;

по-друге, конкретні дії та заходи військово-професійної орієнтації ліцеїстів;

по-третє, дії, вчинки, поведінка вихованця в процесі засвоєння загальноосвітніх і загальновійськових знань, формування моральних навичок, звичок і вмінь, необхідних у військовому середовищі.

Процес військового виховання, у тому числі й військово-професійної орієнтації, відбувається так:

- залучення вихованців до системи відносин у військово-професійному середовищі;
- набуття комплексу духовних, загальновійськових, національних і загальнолюдських цінностей як майбутнього військового професіонала;
- практичне оперування ними в повсякденній поведінці ліцеїста та закріплення їх на підсвідомому рівні;
- ефективний вплив цієї поведінки на результати життєдіяльності, визначення життєвих настанов і орієнтирів;
- формування мотивації майбутньої військово-професійної діяльності.

Вихователь, усвідомивши мету військового виховання як основу військово-професійної орієнтації, визначає зміст і методи її здійснення. Для цього використовуються три види впливу: безпосередній, опосередкований і самовплив (самовиховання) (Ягупов, 2002).

Алгоритм виховної діяльності включає:

- з'ясування цілей військового виховання як основи військово-професійної орієнтації, аналіз конкретного його стану у виховній системі та визначення основних її напрямів;
- прийняття рішення про проведення військово-професійної орієнтації та її планування;
- створення оптимальних умов для досягнення цілей військово-професійної орієнтації і реалізації її змісту;
- організацію виховної роботи по військово-професійній орієнтації (управління, участь у ньому, активне самовиховання);
- оцінювання результатів виховної роботи щодо військово-професійної орієнтації та контроль і коригування її ходу та результатів.

Організаційно-процесуальний компонент моделі представлений сукупністю форм, методів і засобів формування військово-професійної орієнтації на базі військового ліцею, в організаціях загальної освіти, а також у відкритому освітньому просторі. Організація роботи з військово-професійної орієнтації ліцеїстів, як з'ясувалося в процесі аналізу теоретичних досліджень з проблеми, є найбільш перспективною галуззю розвитку професійно-орієнтаційних систем; вона найбільше схильна до педагогічних інновацій завдяки використанню сучасних організаційних форм професійно-орієнтаційної роботи в ліцеях. Зазначимо, що різноманітність форм і методів військово-професійної орієнтації визначає необхідність сучасного ресурсу та ресурсного забезпечення.

Ресурсний підхід, положення якого стосовно до педагогічних систем виклали І. Мавріна та М. Колеснікова (Новиков, 2009), полягає в розумінні ресурсу як необхідної умови існування педагогічної системи із заданими властивостями, надання педагогічної діяльності з розрахунку і формування необхідного ресурсу. Ресурсний компонент моделі військово-професійної орієнтації відображає склад і стан, способи накопичення, розподілу та обліку, порядок використання внутрішнього і зовнішнього ресурсу військово-професійної орієнтації, необхідного для психолого-педагогічного забезпечення обґрунтованого вибору вихованцями військової професії. Виділяємо такі види ресурсу:

– кадровий ресурс, що об'єднує керівний та офіцерський склад військового ліцею, державних, громадських і волонтерських організацій, а також фахівців військових комісаріатів, яких необхідно залучити до військово-професійної орієнтації ліцеїстів;

– науково-методичний ресурс включає в себе колективи, які займаються розробленням і методичним оснащенням запропонованих форм військово-професійної орієнтації, їх експертизою, супроводом на практиці; з цим видом ресурсу тісно пов'язані функції педагогічного аналізу, планування і коригування в управлінському і технологічному циклі;

– матеріальний – об'єднує засоби навчання і виховання, в тому числі й військового, що необхідні для ведення та організації військово-професійної орієнтації;

– інформаційний – підтримує інформаційні потоки в управлінському і технологічному процесі військово-професійної орієнтації, що володіють заданим обсягом, швидкістю, ступенем захисту і доступом;

– адміністративний – забезпечує реалізацію функцій організації, планування та контролю, а також нормативне поле, в якому функціонує система військово-професійної орієнтації вихованців.

Діапазон планованих результатів військово-професійної орієнтації ліцеїстів відображає **оцінно-результативний** компонент моделі. Припускаємо, що його можна буде диференціювати за такими ступенями обґрунтованості вибору військової професії:

– високий, при якому ліцеїст відчуває покликання до військової професії;

– середній – вибір зроблений на користь військової професії, але його не можна назвати обґрунтованим за одним або кількома компонентами;

– низький – вибір, який не відповідає жодному з компонентів військово-професійної орієнтації.

За рахунок результативного компонента модель військово-професійної орієнтації ліцеїстів стає відкритою і вбудовується в безперервні процеси військово-професійного самовизначення вихованців. Так, при сприятливому результаті ліцеїст як суб'єкт професійного вибору направляється для вступу до ВВНЗ, що здійснює підготовку за обраною спеціальністю. Менш сприятливий результат вимагає переорієнтації на іншу військову спеціальність, в якій суб'єкт володіє великими можливостями професійної та особистісної самореалізації. Зрештою, помилковий вибір військової професії вимагає надання ліцеїсту допомоги в пошуку рівнозначної альтернативи.

Система діагностики професійного вибору ліцеїста включає в себе:

– критерії та показники оцінювання обґрунтованості вибору військової професії;

– інструменти оцінювання, які відповідають природі показників;

– методи інтерпретації даних забезпечують зарахування результату до одного з рівнів обґрунтованості вибору.

Цей компонент моделі тісно пов'язаний із контрольно-оцінною функцією, що дає змогу оцінювати стан і розвиток системи військово-професійної орієнтації, своєчасно визначати відхилення від норми, а також коригувати зміст і реалізацію основних компонентів військово-професійної орієнтації ліцеїстів.

Висновки. Таким чином, структурно-функціональна модель військово-професійної орієнтації вихованців військових ліцеїв забезпечує уявлення про цю педагогічну систему, що дає змогу створювати її на практиці. Модель реалізували поетапно, результатом стала сформована готовність ліцеїстів успішно скласти конкурсні іспити до ВВНЗ та вибрати подальшу військову професію та спеціальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Дубасенюк О. А., Антонова О. Є. Методика викладання педагогіки : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 375 с.

4. Маврина И. А., Колесникова М. В. Ресурсное обеспечение развития социальной активности молодежи. Омск, Изд-во ОмГПУ, 2011. 115 с.
5. Новиков Д. А. Введение в теорию управления образовательными системами. Москва, Эгвес, 2009. 156 с.
6. Ягупов В. В. Військове виховання: історія, теорія і методика. Навчальний посібник. Київ, Graphic&Design, 2000. 560 с.
7. Ягупов В. В. Моделирование профессиональной компетентности выпускников профессиональных учебных заведений. *Нові технології навчання*. Вип. 76. Київ, 2013. С. 144–152.
8. Ягупов В. В. Педагогіка. Підручник. Київ, 2002. 560 с.

REFERENCES

1. Velykiy tлумachniy slovník suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (red. V. T. Busel). Kyiv-Irpin', VTF «Perun», 2009. 1736 p. [in Ukraine].
2. Honcharenko S. U. Ukrayins'kiy pedahohichniy slovník [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid', 1997. 376 p. [in Ukraine].
3. Dubasenyuk O. A., Antonova O. YE. Metodika vykladannya pedahohiky [Methods of teaching pedagogy]. Navchal'niy posibnyk. Zhytomir, Vid-vo ZHDU im. I. Franka, 2012. 375 p. [in Ukraine].
4. Mavrina I. A., Kolesnikova M. V. Resursnoye obespecheniye razvitiya sotsial'noy aktivnosti molodezhi [Resource support for the development of social activity of youth]. Omsk, Izd-vo OmGPU, 2011. 115 p. [in Russian].
5. Novikov D. A. Vvedeniye v teoriyu upravleniya obrazovatel'nymi sistemami [Introduction to the theory of management of educational systems]. Moskva, Egves, 2009. 156 p. [in Russian].
6. Yahupov V.V. Viys'kove vykhovannya: istoriya, teoriya i metodyka [Military education: history, theory and methods]. Navchal'niy posibnyk. Kyiv, Graphic&Design, 2000. 560 p. [in Ukraine].
7. Yahupov V. V. Modelirovaniye professional'noy kompetentnosti vypusnikov professional'nykh uchebnykh zavedeniy [Modeling the professional competence of graduates of vocational school]. *Novi tekhnologii navchannya*. Vip. 76. Kyiv, 2013. P. 144–152 [in Ukraine].
8. Yahupov V. V. Pedahohika [Pedagogy]. Pidruchnyk. Kyiv, 2002. 560 p. [in Ukraine].